

**Andrzej Gliwa. Kraina upartych niepogód.
Zniszczenia wojenne na obszarze ziemi
przemyskiej w XVII wieku. —
Przemysł: Wydawnictwo Naukowe
Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Przemyśle,
2013. — 1104 s.**

Проблематика соціально-економічної історії в Центрально-Східній Європі протягом останніх десятиліть не користується особливою популярністю. Це було пов'язано не лише з розпадом СРСР та соціалістичного табору, де вивчення соціально-економічних відносин стало основою гуманітаристики та офіційної ідеології. Зменшення уваги до історії господарства наприкінці ХХ ст. стало загальносвітовою тенденцією. Тому поява книги Анджея Гліви¹ про воєнні знищення у Перемишльському регіоні протягом ХVІІ ст. є важливою подією не лише для польської історіографії, але й для історичної науки усієї Центрально-Східної Європи.

У книзі вперше в історіографії комплексно проаналізовано фатальні наслідки іноземних вторгнень для економіки найбагатшого регіону південно-східної Речі Посполитої². Вчений не лише зібрав величезний матеріал та проаналізував його, але й розробив й аргументував теоретичну модель, яка стала основою для його методології дослідження та інтерпретації історичних джерел.

Праця складається зі вступу, 15-ти розділів і 12-ти додатків та налічує 1104 сторінки. У розгорнутому вступі репрезентовано теоретичні засади розвідки, вивченість даної теми в історіографії, методологію та лабораторію наукового дослідження. Вчений розглянув проблему воєнних знищень у

¹ др. Анджей Гліва — працівник Варшавського університету у рамках постдокторантських студій (2014–2017 рр.)

² Перемишльська земля від ХV до ХVІІІ ст. як одна з п'яти земель входила до Руського воєводства. Вона складала північно-західну частину цього воєводства та займала площу 12 070 км² (для прикладу, сусіднє Белзьке воєводство займало площу у 8900 км²). Перемишльщина належала до найбільш багатих та заселених земель південно-східної частини Речі Посполитої. Чисельність населення досягало 300 тис., а середня густина населення складала 24,9 осіб на км² (в деяких районах — 40 осіб на км²). У першій половині ХVІІ ст. близько 15% населення регіону проживало у містах.

контексті дискусії, розпочатої Е. Хобсбаумом, про «генеральну кризу» у XVII ст. Проблема «воєнних знищень» (*zniszczen wojennych*) розуміється А. Глівою як матеріальні та демографічні втрати від дій іноземних армій під час збройних конфліктів Речі Посполитої з сусідами³. Поширені у Польсько-Литовській державі грабунки та визиски посполитих своїми же жовнірами він пропонує називати «військовими знищеннями» (*zniszczeniami wojskowymi*). Польський дослідник звернув увагу на те, що у більшості праць доби PRL, присвячених соціально-економічній історії, воєнні знищення не розглядалися як важливий фактор економічного занепаду Речі Посполитої. А. Гліва яскраво показав, як у марксистській історіографії плачевні наслідки воєнних знищень XVII ст. використовувалися для створення нарративу про «загнивання» феодального ладу. Недостатнє вивчення цих аспектів на теоретичному та практичному рівнях в сьогоdnішній польській історіографії історик пов'язує зі світовими тенденціями до зменшення зацікавленості соціально-економічною історією і відходом з життя з другої половини 1980-х рр. низки талановитих істориків економіки.

У першому розділі детально розглянуто географічні характеристики Перемишльської землі: природні особливості та клімат, ріки, якість ґрунтів, лісистість, загальну чисельність і густоту населення, сітку доріг, мережу фортифікаційних будівель. Локалізацію 19 наїздів ворожих загонів впродовж 1618–1699 рр. на мапі Перемишльщини скрупульозно реконструйовано у наступному сюжеті. Автор на основі широкої джерельної бази показав, що деякі з воєнних знищень підривали господарство усїєї землі. Приміром, у 1672 р. було сплюндровано 93% сільських поселень Перемишльщини.

Основний матеріал поміщено у III–XIV структурних частинах книги. У розділі «Татарська навала 1620 року» зображено «успіхи» ординців у нищенні Перемишльщини після поразки коронних військ того ж року у Молдавії. У наступній частині фоліанту проштудійовано два татарські наїзди у ході Хотинської війни (1620–1621 рр.). Жовтневий Хотинський мир не припинив грабїжницьких набїгів як з боку Речі Посполитої (запорожців, лісовчиків), так і зі сторони мусульманського світу (буджацькі та кримські татари). Ці події детально описано А. Глівою: навали буджацьких татар 1623 та 1624 років на Перемишльщину зруйнували відповідно 36 сіл і 1 місто та 403 села і 9 міст (V–VI розділи). У 7-му фрагменті праці представлено зимовий наїзд кримських татар 1626 р., котрий призвів до розорення 238 сіл та одного міста. Наїзд кримських та буджацьких татар в 1629 р., незважаючи на успішні дії кварцяного та козацького війська й загонів озброєних селян, залишив після себе 137 спустошених сіл (VIII розділ).

Воєнні знищення татарами, козаками та повсталими православними селянами у 1648 р. змальовано у 9-му сюжеті. Автор навів низку цікавих

³ Gliwa A. Kraina upartych niepogód. Zniszczenia wojenne na obszarze ziemi przemyskiej w XVII wieku. — Przemyśl, 2013. — S. 8–14.

фактів та відтворив масштаб руйнування економіки Перемишльщини (знищено 426 сіл та 15 міст, не менше 8794 особи потрапило до полону). У світлі опрацьованих джерел московсько-козацькі (1655 р.) та шведські (1656 р.) воєнні знищення були відносно незначними (X та XI розділи). Втім, за даними автора, вже наступного року семигородсько-козацька армія пограбувала 331 село та 18 міст цього регіону. Найтрагічнішим для Перемишльщини став татарський набіг 1672 р.: татари, користуючись складною для Речі Посполитої ситуацією, знищили майже усі сільські та міські поселення регіону (XIII розділ). Наступна частина монографії присвячена подіям останнього набігу буджацьких татар 1699 року, у ході якого було зруйновано 92 села та 1 місто (XIV розділ).

Основну частину монографії завершують підсумки усіх виявлених воєнних знищень, які мали місце протягом кампаній XVII ст. Згідно з дослідженнями польського історика, економічні втрати від іноземних вторгнень були надзвичайно великі, особливо від акцій 1648 та 1672 рр.

Варто зазначити, що для А. Гліви визначення кількості пограбованих сіл і міст є лише матрицею наукового аналізу, в яку він вмонтовував віднайдені факти розорення селянських, панських, королівських та церковних господарств, руйнування фортифікаційних споруд, міських будинків, млинів, шинків, взяття ясиру й фізичне знищення цивільного населення. Величезний масив інформації щодо руйнувань у кожному місті та селі поміщено у додатках.

Дослідження автора є надзвичайно цінним для розуміння як історії Речі Посполитої, так і Гетьманщини, Запорозжя, Кримського ханства, Буджацької орди та Османської імперії. Звичайно, монографія тільки виграла б від глибшої концептуалізації татарських набігів (вони розглядаються як терористично-грабіжницькі акції) та уточнення деяких термінів (скажімо, автор на деяких сторінках використовує термін «запорожці» для позначення козаків Гетьманщини), а також усунення кількох помилок у представленні статистичних даних. Проте ці незначні зауваження істотно не впливають на високий науковий рівень дослідження і набуття цією монографією статусу класичної праці з теми воєнних знищень у Перемишльській землі.

Отож, праця польського дослідника заслуговує на окрему увагу та прискіпливе вивчення, оскільки проливає світло на низку сторінок історії Речі Посполитої та українсько-польського ранньомодерного минулого, має новаторський та міждисциплінарний характер.

Василь Кононенко